

УДК 37.013.3

**СИСТЕМА ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЯК СУБ'ЄКТ
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**Н.М. Сас
(Полтава)**

У статті розкриваються проблеми створення моделі соціально-педагогічної діяльності у закладах освіти.

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, соціальне середовище, соціально – педагогічна діяльність у закладах освіти.

В статье раскрываются проблемы создания модели социально-педагогической деятельности в системе образования.

Ключевые слова: социально-педагогическая деятельность, социальная среда, социально – педагогическая деятельность в системе образования.

The article deals with the problems of creating a model of social and pedagogical institutions.

Key words: social and pedagogical activities, social surrounding, social and pedagogical activities in educational institutions.

Проблеми соціально-педагогічної діяльності розглядаються такими дослідниками, як С.С. Пальчевський, А.В. Мудрик, А.Й. Капська, І.Д. Зверева, В.Є. Сорочинська, В.Д. Семенов та багатьма іншими. Проте питання моделювання змісту соціально – педагогічної діяльності в освітніх закладах залишаються відкритими.

Освітні заклади спеціально створюються для забезпечення реалізації суспільного ідеалу особистості, провідних соціальних груп, для репродукції та розвитку суспільства. Система освітніх закладів будь-якої країни є провідним фактором соціалізації, зокрема соціального виховання. Головною метою системи навчально-виховних закладів освіти є адаптація до існуючих цінностей культури суспільства, окремих його груп. Проте при орієнтації країни на внутрішній розвиток адаптація відбувається таким чином, що вона не гальмує, а, навпаки, забезпечує підвалини для індивідуалізації (процес формування неповторних, унікальних рис) особистості, групи. Тому структура, організація, зміст соціально-педагогічної діяльності у системі освітніх закладів залежить від відповідних провідних соціальних цінностей суспільства.

Найбільше ускладнено соціальне виховання в освітніх закладах країн, що перебувають у стані соціально-економічного перехідного періоду, оскільки їх суспільства від одних соціальних цінностей уже відмовилися, а інші ще не стали реальністю соціального буття. Саме до цих країн належить і Україна, де соціальне виховання через систему освітніх закладів є найважливішим, оскільки перебудова виховання в освітянській системі може стати знаряддям

прискорення переходу суспільства до нових цінностей і стабілізації суспільного розвитку.

Соціально-педагогічна діяльність у закладах освіти ґрунтується на Законі України «Про освіту» (1996 р.). Стаття 22 документу констатує: «Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії навчальних закладів, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють. Педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами. За своїм статусом соціальні педагоги належать до педагогічних працівників» [1]. Таким чином визначається водночас і роль соціальних педагогів у освітніх закладах

Відповідно до розробок С.С. Пальчевського, модель соціально-педагогічної діяльності закладів освіти перебуває ще у стадії формування. Її внутрішні і зовнішні частини взаємообумовлені. До внутрішньої діяльності віднесемо діагностування, здійснення соціального виховання, загальне керівництво соціально-виховною діяльністю, захист та охорона прав дитини. Зовнішня соціально-педагогічна діяльність створює можливості для застосування набутих знань, умінь та навичок, досвіду емоційно-чуттєвого ставлення до світу та творчої діяльності в реальному житті. Провідним завданням у соціально-педагогічній діяльності закладів освіти визнається формування громадянськості як інтегруючої ціннісної орієнтації. Це досягається створенням умов для усвідомлення дитиною себе не тільки як члена родини, самостійного учасника дитячих спільнот, але й жителя відповідної вулиці, району, міста, регіону, країни, Всесвіту [2, 353].

Україні, яка мріє увійти повноправним членом у сім'ю європейських народів, соціалізуючий вплив освітніх закладів уже зараз доцільно спрямовувати в русло вимог, розроблених радою культурного співробітництва Ради Європи, які схвалені як рекомендації в умовах мультикультурного суспільства. Зокрема, Кодекс виховних цінностей акумулює в собі основні ціннісні аспекти громадянського виховання, визначає ставлення до себе, принципи взаємовідносин з іншими людьми, ставлення до суспільства, до природи. Документ визнає цінність кожної особистості як унікальну сутність, яка є важливою для людства сама по собі й має потенціал духовного, морального, інтелектуального та фізичного розвитку. На основі цієї цінності визначаються такі принципи дії індивідуума: пізнання особистого характеру, його позитивних та негативних сторін; підвищення самооцінки; прагнення проникнути в сенс життя, зрозуміти своє призначення; жити згідно загальноприйнятих моральних норм; набувати знань і т. ін.

Головним у взаєминах з іншими людьми є визнання їх такими, як вони є, а не як таких, які можуть щось зробити для нас. Такі стосунки визнаються як важливі для особистісного розвитку і для блага всього суспільства. Керуючись цими цінностями, слід: поважати гідність усіх людей; давати зрозуміти іншим, що їх цінують; заслужувати лояльність, довіру, щирість; співпрацювати з іншими; підтримувати інших; поважати довіру, життя, приватність, власність інших; намагатися розв'язати проблеми мирним шляхом.

У взаєминах з суспільством цінується: правда, права людини, закон, справедливість і колективні зусилля для спільного блага, сім'я як джерело любові й підтримки для всіх її членів, як основа суспільства, в якому люди турбуються одне про одного. Тому необхідно розуміти свої громадянські обов'язки, бути готовими протистояти цінностям чи діям, що можуть зашкодити окремим особам чи всьому суспільству; підтримувати сім'ю у вихованні дітей; допомагати людям у розумінні закону та його дії; підкорятися закону і сприяти виконанню його іншими; приймати різноманітність і поважати право інших людей на релігійну й культурну своєрідність; підтримувати людей, які самостійно не можуть вести гідний спосіб життя; сприяти демократії; робити правду та єдність пріоритетами громадського життя.

У ставленні до навколишнього середовища головні цінності: світ природи – диво і джерело натхнення; обов'язок кожного – збереження навколишнього середовища у належному стані для прийдешніх поколінь. Згідно з цими цінностями визначено такі принципи дії: зберігати скрізь, де можливо, збалансованість і різноманіття в природі; виправдовувати розвиток лише за умови збереження навколишнього середовища; відновлювати природне середовище, зруйноване людиною; зберігати, де можливо, красу природи; усвідомлювати місце людини в світі. На цих загальнолюдських цінностях у вихованні підростаючого покоління концентрує увагу С.С. Пальчевський [3,354].

«Концепція виховання у національній системі освіти» керується загальнолюдськими та національними принципами співіснування і визначає загальну для всіх освітніх закладів систему виховних завдань: забезпечення умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних та власних інтересів; відхід від уніфікації в процесі виховання, від «усередненого» виховання; формування національної свідомості і людської гідності, любові до рідної землі, родини, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати; виховання правової культури: поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки, знання та дотримання законів; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, старших, культури та історії рідного народу; формування мовної культури, оволодіння українською мовою; виховання духовної культури особистості та створення умов для вільного формування власної світоглядної позиції; утвердження принципів загальнолюдської моралі і правди, справедливості, милосердя, патріотизму, доброти, толерантності, працелюбності та інших добродійностей; формування почуття господаря й господарської відповідальності, підприємництва та ініціативи, підготовка дітей до життя в умовах ринкових відносин; забезпечення повноцінного розвитку дітей і молоді, охорона й зміцнення їх фізичного, психічного та духовного здоров'я; формування соціальної активності та відповідальності особистості через включення вихованців у процес державотворення, реформування суспільних стосунків; забезпечення високої художньо-естетичної культури, розвиток естетичних потреб і почуттів тощо [4].

Слід відзначити, що соціально-педагогічна діяльність у закладах освіти має гуманістичну спрямованість, тобто скерована на співпрацю, співдружність, співтворчість вихователя і учня.

Гуманізм соціального виховання виявляється в тому, щоб особі допомогти, а не примусити. Допомогти бути самим собою, переконатися в своїй винятковості, унікальності як людини і бути відповідальним за своє життя. Гуманізм соціального вихователя виявляється в тому, щоб приймати людину, її вчинки не осуджуючи, підтримати того, хто оступився в критичній ситуації. Методика соціальної педагогіки спрямована на особу, на її самовдосконалення, самовиховання, самоорганізацію. Суспільний сенс соціальної педагогіки полягає в тому, щоб допомогти людині, яка потрапила в біду: допомогти сім'ї, дитині знайти свій шлях соціального життєвого самовизначення, розвиватися в суспільстві на підставі своїх здібностей і завдатків. Допомогти в прагненні людини вийти на шлях етичних людських відносин.

Вимагає розгляду, уточнення сутність термінів соціальної педагогіки. Перш за все, треба визначити, що таке соціальне середовище. Це, по-перше, широка соціальна дійсність, суспільство, держава, а по-друге, також, середовище, яке безпосередньо оточує особу, впливає на її формування. “Соціальне виховання” – поняття багатомірне. Це турбота суспільства про покоління майбутнього, це підтримка людини суспільством, колективом, іншою людиною. Це допомога людині в засвоєнні і ухваленні етичних взаємин, які склалися в сім'ї і суспільстві, прийнятих правових, економічних, цивільних і побутових норм і правил. Це означає – навчити людину знайти новий шлях у своєму житті і перебудуватися в новій життєвій ситуації.

Справжнє виховання вимагає глибокого розуміння природи людини, її знань, досвіду інтересу. Щоб досягти успіху в цій сфері необхідно навчати людину ще дитиною вміти спостерігати, аналізувати її вчинки, знати обстановку, в якій вона живе, вплив на неї навколишнього середовища.

Термін “соціальне виховання” означає процес, що допомагає людині вдосконалювати себе, досягти успіху в певній життєвій ситуації, орієнтуватися в суспільних відносинах. Процес соціального виховання відбувається в сім'ї, в школі, у всіх ланках освіти, в праці. Основними вогнищами соціального виховання дитини (підлітка) є сім'я, школа, соціальне середовище, “вулиця”. Поширеною формою соціального виховання дорослих є сімейні клуби. Частіше їх організують ентузіасти, захоплені однією справою, спортом, мистецтвом, ідеєю загартування і т.д.

Термін “соціальна робота” означає професійну діяльність з надання допомоги людині, групі з тим, щоб поліпшити їх соціальне становище.

“Соціально-педагогічна діяльність” – це соціальна робота, що включає і педагогічну діяльність, спрямовану на допомогу дитині (підлітку) в організації себе, свого психологічного стану, на встановлення нормальних відносин у сім'ї, в школі, в суспільстві. Теорію цього процесу і представляє соціальна педагогіка – “наука про виховний вплив соціального середовища” (В.Д. Семенов).

Гуманізм сучасного соціального виховання полягає в тому, щоб будувати відносини дитини (підлітка) і вихователя не на тиску, а на діалозі і взаєморозумінні, не на конфліктах, а на співпереживанні, сприйнятті один одного. Завдання соціального працівника полягає в тому, щоб стимулювати фізичні, етичні й духовні сили дитини, допомагати їй самій виховувати в собі якості, прийнятні для суспільства, постійно самовдосконалюватися, вміти організувати себе. Соціальна педагогіка враховує особливості сімейного виховання, національні особливості релігійного і суспільного виховання, тому соціальному працівнику треба ґрунтовно знати історію вітчизняного соціального виховання. Оскільки соціальна педагогіка припускає виховання особи (у суспільстві і для суспільства), то завдання соціального виховання полягає у формуванні громадянина, людини самостійної, творчої, здатної на позитивні відносини з іншими людьми, відповідальної за себе, за людей що поруч, суспільство в цілому. Сучасна система соціального виховання піднімає питання теорії і методики соціального захисту дітей, питання теорії і методики спільної соціальної діяльності різних навчальних і виховних установ, педагогічних колективів з сім'єю і дітьми.

Джерелом соціальної педагогіки є система сімейного, народного і християнського виховання, тому, перш ніж розглянути практику сучасного соціального виховання, слід звернутися до історії сімейного виховання, до вітчизняних історичних і літературних пам'яток виховання в сім'ї, турботи держави про дітей-сиріт і вдів, до пам'яток народної педагогіки, виховання християнина, до історії суспільного виховання, добродійності. Сучасна школа пов'язана з величезним числом різноманітних організацій (наприклад: соціальні служби для сім'ї, відділи у справах неповнолітніх, дитячі кімнати міліції, опікунські ради і т.д.).

Розглядаючи існуючу систему освіти, слід зупинитися на таких ключових поняттях, як “навчання” і “виховання”, з якими повсякденно стикається кожен соціальний педагог. Навчання дає дитині знання, уміння і навички. Придбання знань здійснюється і вихованням, виробляються навички поведінки в суспільстві, ставлення до людей. Завдання навчання полягає в освіті людини, в розвитку її задатків і здібностей, формуванні її етичних і культурних якостей, відповідної поведінки в суспільстві. Процес навчання – процес соціальний, оскільки він здійснюється у процесі спілкування, взаємодії вчителя і учня, учня і учнівського колективу. Окрім знань, що формуються в школі, учень одержує знання через засоби масової інформації (радіо, телебачення, пресу), в сім'ї.

Виховання – це процес формування особи, її характеру, відчуттів, етичних і естетичних ідеалів, культури поведінки. В процесі навчання в школі, як показала практика, найбільшої ефективності досягає вчитель, який поставив перед собою за мету розвивати у дітей творче мислення. Це допомагає учневі набути впевненості в собі. Методи виховання, дія дорослих на розвиток дитини – ціла наука. Від змісту виховання, його методів і форм залежать кінцеві результати. Виховна діяльність школи залежить також від учнівського

колективу, від взаємодії класних колективів, від організації учнівського самоврядування. Соціально-педагогічна діяльність є багатоплановою та багаторівневою роботою фахівців педагогічного профілю з розвитку і задоволення різноманітних потреб і інтересів дітей, дорослих, їх соціального захисту, підтримки особистого розвитку, соціальної адаптації, підготовки до умов конкуренції в сучасному суспільстві.

О.В.Мудрик виділяє такі структурні компоненти соціально-педагогічної діяльності: інформаційно-виховна, соціально-правова, психосоціальна, культурно-дозвілєва.

Інформаційно-виховна робота є комплексом багатoproфільних заходів інформаційного, виховного, розвиваючого напрямку, які націлені на формування, підтримку життєздатності дітей та підлітків в процесі освоєння ними загальних, професійних і спеціальних знань на різних рівнях системи освіти. Основним змістом соціально-правової роботи є реалізація спільно з іншими соціальними інститутами організаційно-правових і гуманітарних можливостей з охорони дитинства, захисту загальнодержавних прав, свобод дітей і підлітків, а також розвиток і забезпечення дієвості правового поля в освітній установі. Зміст психосоціальної роботи складають діагностичні, інформаційно-аналітичні, супровідні (консультативно-посередницькі), відновно-реабілітаційні і прогностичні заходи, спрямовані на формування і підтримку в учасників освітнього процесу психологічної стійкості до дії різних чинників, а також надання різних видів психологічної допомоги щодо питань навчання, виховання, розвитку і самовдосконалення дітей і підлітків.

У сфері культурно-дозвілєвої роботи здійснюється різностороння діяльність, спрямована на формування соціальної активності учасників навчально-виховного процесу на основі стимулювання позитивних емоційних станів різними засобами мистецтва і народної творчості. Медико-оздоровча робота призначена підтримувати і стимулювати розвиток фізіологічних, інтелектуальних та інших здібностей учнів освітніх установ, які важливі для навчання, взаємодії з навколишнім соціальним середовищем і професійної діяльності [5, 15].

У якості доповнюючих називаються: спортивно-виховна або спортивно-оздоровча, консультативно-посередницька, профілактична робота та інші. У сучасних умовах діяльності освітніх установ суб'єктом реалізації кожного з наявних видів даної професійної діяльності виступає, як правило, відповідна служба: соціально-педагогічна, психологічна, медико-педагогічна і т.д.

Автори посібника з соціальної роботи за редакцією А.Й. Капської основними вважають соціально-педагогічну роботу з різними категоріями учнів, їх батьків, педагогами і фахівцями інших соціальних інститутів та соціально-педагогічну роботу в різних освітніх установах (загальноосвітніх школах, гімназіях, установах додаткової освіти, професійних клубах, ліцеях, професійно-технічних училищах, коледжах і вищих навчальних закладах).

Соціально-педагогічною роботою з різними категоріями учнів, їх батьків, педагогами і фахівцями інших соціальних інститутів може бути: робота

з дітьми і підлітками (обдарованими, «середньостатистичними», гіперактивними, соціально запущеними, педагогічно запущеними, дезадаптивними, дітьми-інвалідами і т.д.). Також це робота з різними категоріями сімей, які мають учнів різних освітніх установ; робота щодо взаємодії з педагогами, вихователями, соціальними працівниками освітньої установи і фахівцями інших соціальних інститутів, яка забезпечує реалізацію принципу відкритості самої діяльності.

Кожний рівень освіти вносить у соціально-педагогічну роботу фахівців свої специфічні особливості в залежності від об'єкту уваги і взаємодії, за змістом і характером дій фахівця, а також від форм і методів роботи з учнями і їх батьками і т.д. [6, 125]. На сьогодні освітні установи розглядаються як частина цілісної соціально-педагогічної системи, що має багатофункціональний характер, а тому функціонує для дітей і молоді з різними переконаннями, готових вести діалог, міжособисте і міжгрупове спілкування; для дітей та дорослих, які плідно спілкуються між собою.

Така відкрита система, за переконанням А.Й.Капської, «здатна підтримувати тенденції до розширення і зміцнення її взаємодії з життям, всіма соціальними інститутами – сім'єю, підприємствами, навчальними закладами, культурно-освітніми установами, громадськими та молодіжними організаціями, державними установами» [7, 143]. Основний центр соціально-педагогічного впливу, в даному випадку, переноситься на взаємодію з конкретним суб'єктом, для якого створюються всі можливі умови для особистісного захисту, підтримки і розвитку, а замість одноманітності обов'язковості існує свобода вибору.

Таке об'єднання зусиль передбачає перехід до створення соціально-педагогічної системи, яка б сприяла розвитку взаємодії дітей і дорослих на принципах взаємоповаги і партнерства, співдружності і співробітництва поколінь. Важливою особливістю відкритої соціально-педагогічної системи є те, що «стихийно діюче середовище перетворюється на середовище організоване, виховуюче. Організаційне середовище включає в себе соціальні інститути, які безпосередньо чи опосередковано виконують ті чи інші соціальні функції. При цьому в окремих цих інституціях змінюються ролі, функції» [8, 136].

Освітні установи у цій системі беруть на себе функції допомоги соціальним педагогам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Виховна робота в закладах освіти України. – К., 1998.
3. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка: Навчальний посібник—К., 2005.
4. Концепція виховання у національній системі освіти // Інформ. зб. Мін. освіти. – 1996. – № 13.
5. Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В. А. Спастенина. – 3-е изд., испр. и доп. – М, 2002.

6. Соціальна педагогіка: Підручник. / За ред. проф. А.Й. Капської. – К., 2003.

7. Соціальна педагогіка: Навч.метод.посібник / Барахтян М.М. та ін. / За ред А.Й.Капської. – К., 1998.

8. Кабуш В.Т. Воспитание школьников в условиях обновленного общества. – Мн., 1994.

УДК 821.161.1(092): 371.4

**И.Ф.Кривонос
(Полтава)**

**ПЕРЕПИСКА А.С. МАКАРЕНКО С
А.М. ГОРЬКИМ**

Стаття аналізує вплив О.М.Горького на діяльність колонії його імені і на формування педагога А.С. Макаренка як письменника. Простежується роль листування А.С.Макаренка і колоністів з письменником у становленні колективу колонії

Ключові слова: колонія ім. М.Горького, листування А.С.Макаренка з О.М.Горьким.

Статья анализирует влияние А.М. Горького на деятельность колонии его имени и на формирование педагога А.С. Макаренко как писателя. Прослеживается роль переписки А.С.Макаренко и колонистов с писателем в становлении коллектива колонии.

Ключевые слова: колония им. М.Горького, переписка А.С.Макаренко с А.М.Горьким.

The analysis of the influence of M. Gorky on the activity of the Colony named after M. Gorky and on the formation of A. Makarenko as a teacher and a writer is represented in the article. The role of A. Makarenko's and the colonists' correspondence with the writer in the formation of the collective of the Colony is observed.

Key words: the Colony named after M. Gorky, A. Makarenko's correspondence with M. Gorky.

В современном макаренковедении переписка А.С.Макаренко с А.М.Горьким находится вне актуальных интересов исследователей. Ею активно занимались в 50-е годы прошлого столетия (Н.А. Сундуков, В.Е. Гмурман), в 90-е годы (Фрадкин Ф.А., Фролов А.А.). В зарубежном макаренковедении, в частности в Германии, были опубликованы три издания этой переписки (1990 г.) Однако даже в последнем собрании сочинений А.С.Макаренко (1983-1986 гг.) публикация переписки подана с неточностями и неполно. В то же время этот пласт наследия А.С. Макаренко представляет большую ценность для всестороннего анализа опыта выдающегося педагога.